

«Ο θετικισμὸς πιστεύει ὅτι δὲ ἄνθρωπος ἔτοιμάζεται νὰ ἀποβάλῃ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ὑπερβατικόν, ή ὅποια προσιδιάζει μέχρι τοῦτο εἰς τὴν θρησκείαν. Τὴν γνῶμην ταύτην θεωρῶ σφαλεράν. Οἱ ἀόριστος πόθος πρὸς διασκέλισιν τῶν ὁρίων, πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ πανάγαθον, εἶναι ὁρμὴ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀνώλεθρος καὶ ἀκατάλυτος. Οὗτος δὲν εὑρίσκει πλήρη ἰκανοποίησιν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὰς μορφὰς τοῦ ἐπιγείου βίου, εἰς τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα. Τούλαχιστον ἔρχονται ὥραι, κατὰ τὰς ὅποιας αἰσθάνεται πᾶν γῆγενον καὶ παροδικὸν ὡς εὐτελὲς καὶ μηδαμινόν, κατὰ τὰς ὅποιας τὴν ψυχὴν του κυριεύει δὲ πόθος πρὸς κάτι τὸ αἰώνιον καὶ ἀφθαρτον. Καὶ ὅχι μόνον τὸ θυμικόν, ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς συναισθάνεται πολὺ στενὴν τὴν δεδομένην πραγματικότητα».

2. ΕΜΒΑΘΥΝΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Η φιλοσοφικὴ αὕτη ἔρευνα τῆς θρησκείας φέρει γενικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον χαρακτῆρα, ἀναφέρεται δηλαδὴ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον καθόλου. Ήτο φυσικὸν ὅμως νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ὡς τὴν ζωντανὴν θρησκείαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οὗτο παρατηροῦμεν πορείαν ἀπὸ τῆς ἔρευνῆς τῆς θρησκείας καθόλου πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτιστικοῦ κύκλου. Πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἀπησχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν τὴν ἔρευναν ταύτην, ὅπως πολλὰ εἶναι τὰ αἴτια, τὰ ὅποια ὀδήγησαν εἰς αὐτά. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἔξαρσιν δύο μόνον ἐκ τῶν προβλημάτων τούτων, τὰ ὅποια ἔχουν θεμελιώδη σημασίαν. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ ἀπολύτου κύρους ἀξιωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ἄλλο εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς οὐσίας του, τοῦ οὐσιώδους περιεχομένου του, τοῦ πνεύματός του. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι τὰ δύο ταῦτα προβλήματα συνδέονται ὀργανικῶς τὸ ἐν πρὸς τὸ ἄλλο.

Η περὶ καθολικοῦ κύρους, ἀπολύτου ἀληθείας ἀξιωσις ἐκείνη τοῦ χριστιανισμοῦ στηρίζεται ἐπὶ ιστορικῶν γεγονότων. Καὶ ἐντεῦθεν ἀκριβῶς γεννᾶται τὸ πρόβλημα. Διότι ιστορικότης καὶ ἀπόλυτον κύρος εἶναι ἔννοιαι, τὰς

όποιας δὲν δύναται νὰ συμβιβάσῃ εὐχερῶς πρὸς ἄλληλας τὸ ἀνθρώπινον λογικόν. Αἱ ἀπαντήσεις, αἱ δποῖαι ἐδόθησαν εἰς τὸ δυσχερὲς τοῦτο πρόβλημα, δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰς ἔξῆς θεωρίας: Τὴν θεωρίαν τῆς ἀποκαλύψεως, τὴν ὁρθολογικὴν θεωρίαν τοῦ θρησκευτικοῦ ἐξ ὑποκειμένου, τὴν ἱστοριοκρατικὴν καὶ τὴν κριτικὴν. Ἡ τελευταῖα αὕτη ἀφορμάται ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐρεύνης τῆς θρησκείας, ἔξαιρεται δὲν ὅμως ὑπεράνω τῆς σχετικοκρατίας, εἰς τὴν δποίαν ὠδήγησεν αὕτη, τὸ μὲν διὰ τῆς ἀξιολογούσης θεωρήσεως τῆς ἱστορίας, τὸ δὲ διὰ τῆς κριτικῆς ἀναλύσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν καὶ διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὅρων καὶ κριτηρίων τῆς ἀληθείας αὐτῶν. Ἡ ἀληθεία αὕτη τῶν ἀξιῶν εἶναι, ἐννοεῖται, διάφορος τῆς ἀληθείας ἐν ἐμπειρικῇ ἢ λογικῇ ἐννοίᾳ καὶ τελεῖ εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἀξιολογικῶν βιοῦν ὑποκείμενον.

Μετὰ τοῦ προβλήματος τοῦ κύρους ἢ τῆς ἀληθείας συνδέεται στενῶς τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αἱ προσπάθειαι πρὸς προσδιορισμὸν αὐτῆς εἶναι ποικίλαι, ὡς ποκίλαι εἶναι καὶ αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι μέθοδοι. Ἡ Διαφώτισις ἐπιχειρεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας καθόλου. Ταύτης περιεχόμενον εἶναι ὁ Θεός, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀθανασία. Τὴν «φυσικὴν» ταύτην θρησκείαν ταυτίζει πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, τὸν δποίον θεωρεῖ ὡς τὴν τελειοτάτην ἔκφρασιν αὐτῆς. Κλασσικὸν παράδειγμα τῆς μεθόδου ταύτης εἶναι ἡ φιλόσοφα τοῦ Ἐγέλου. Ὁ φιλόσοφος οὗτος καθορίζει ἐκ τῶν προτέρων τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας καθόλου ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἐκ τῆς αὐταποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἔξελιξει τοῦ πνεύματος τούτου διὰ τῆς ἱστορίας. Θρησκεία εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς αὐταποκαλύψεως ταύτης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πεπερασμένῳ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ χριστιανισμὸς σημαίνει τὴν πλήρη καὶ τελείαν αὐταποκάλυψιν ταύτην τοῦ Θεοῦ. Τὴν πραγμάτωσιν τῆς περὶ θρησκείας ἐννοίας του εἰς τὸν χριστιανισμὸν εύρισκει καὶ ὁ Schleiermacher. Εἰς τὸν Χριστὸν ζῆ ἐν τελείᾳ μορφῇ τὸ συναίσθημα τῆς ἀπολύτου ἔξαρτήσεως, τὸ δποίον θεωρεῖ ὁ μέγας θεολόγος ὡς τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας. Τὸ συναίσθημα τοῦτο ἀκτινοβολεῖ

ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν διὰ τῶν αἰώνων. Παραπλησίως εύρισκει καὶ ὁ Α. Ritschl εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἔκεινο, τὸ ὅποῖον εἶναι κατὰ τὴν γνώμην του ἡ οὐσία, ὁ σκοπός, τὸ νόημα τῆς θρησκείας, τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ πνεύματος.

Ἄντιθεσιν πρὸς τὰς ἀποπείρας ταύτας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει γενικῆς τινος θεωρίας περὶ θρησκείας ἀποτελοῦν αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσπάθειαι τοῦ αἰώνος μας. Τοιαῦται εἶναι λ.χ. ἡ τῆς λεγομένης ἐμπειρικῆς θεολογίας, ἡ ὅποια ἐπιχειρεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας τοῦ παρόντος. Τὸ ἐρώτημα, εἰς τὸ ὅποῖον ἀπαντᾷ, εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Τί εἶναι ἔκεινο, τὸ ὅποῖον μᾶς κάμνει χριστιανούς; ‘Ως τοιοῦτο ἀνευρίσκει τὴν λύτρωσιν, τὸ βίωμα τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τὴν πεῖραν τῆς θείας χάριτος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὕτω ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ προσδιορίζεται ἐκ τῶν ἔξ αὐτοῦ ἀπορρεόντων ἐνεργημάτων. ’Επειτα ἡ τῆς λεγομένης ὅμολογιακῆς θεολογίας, ἡ ὅποια χρησιμοποιεῖ ἀντικειμενικὸν κριτήριον πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ κριτήριον τοῦτο εἶναι ἡ χριστιανικὴ συνείδησις ὅχι τοῦ παρόντος, ἀλλ’ ὡς πρόκειται αὕτη εἰς τὰς ὅμολογίας τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τοῦ ἀποστολικοῦ συμβόλου μέχρι τῆς ὅμολογίας τοῦ Augsburg. Τρίτον ἡ ἀπόπειρα τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα θεολογία τῆς Γραφῆς γνωστῆς ροπῆς, κατὰ τὴν ὅποιαν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνήκει μόνον ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀγίαν Γραφήν, καὶ δὴ τὴν Κ. Διαθήκην.

“Ολαὶ αὗται αἱ μέθοδοι εἶναι μονομερεῖς καὶ παρουσιάζουν πολλὰ τὰ τρωτά. Ούσιωδῶς πολυμερεστέρα εἶναι ἡ λεγομένη ἱστορικὴ καὶ ψυχολογικὴ μέθοδος. Τὸ θρησκευτικὸν ἴδεωδες, τὸ ὅποῖον ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ Χριστοῦ, διασαφηνίζεται μετὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου του διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸ ἴδεωδες ἄλλων θρησκειῶν καὶ πρὸς τὰς ἔρμηνείας, αἱ ὅποιαι ἀνεφάνησαν ἀνὰ τοὺς αἰώνας, ὡς αἱ τῆς Ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ διαμαρτυρομένης ἐκκλησίας, ἡ τῆς Διαφωτίσεως, ἡ ἡθικὴ κ.λ. Μετὰ τῆς μεθόδου ταύτης συνδέεται τὸ σημαντικὸν καὶ δυσχερὲς

πρόβλημα τῆς ιστορικῆς σχέσεως τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὰς λοιπὰς θρησκείας. 'Αλλὰ παρ' ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποιον ἐμφανίζουν αἱ προσπάθειαι αὗται πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔκτείνωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. Διότε σκοπὸς τῆς παρούσης πραγματείας εἶναι ἡ κατάδειξις τῆς ἐπελθούσης κατὰ τὸν αἰῶνα μας τροπῆς, συνεπείᾳ τῆς ὅποιας ἐστράφη πάλιν ἀμέριστος ἡ προσοχὴ εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν σύντομον ἀπόδοσιν τῆς περὶ τῆς οὐσίας καὶ ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκδοχῆς περιφήμου ψυχολόγου καὶ φιλοσόφου Spranger, τὴν ὅποιαν ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν εἰς τὸ πρό τινων δημοσιευθὲν ἔργον του «Ἡ μαγεία τῆς ψυχῆς», ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ιστορικῆς καὶ ψυχογογικῆς ἐκείνης μεθόδου. "Οσα ἔκθέτει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο χαρακτηρίζουν περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην προσπάθειαν τὴν μεταβολῆν, ἡ ὅποια ἐπῆλθε καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ παρόντος ἔναντι τοῦ χριστιανισμοῦ συνεπείᾳ τῆς ὅλης ἐκείνης στροφῆς πρὸς τὴν ἐσωτερικότητα. Τὸ βιβλίον του χαρακτηρίζει ὁ Spranger ὡς πρόσκλησιν πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὰς ἀποξηρανθείσας πηγὰς τῆς ἐσωτερικότητος. "Οπως διευκολύνῃ ταύτην προβαίνει εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τῆς πίστεως, καταδεικνύων ἅμα τὸν ψυχικὸν δυναμισμόν, ὁ ὅποιος ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς. 'Ἡ πίστις εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς βεβαιότητος, μετὰ τῆς ὄποιας ἴσταται ἢ πίπτει ἡ προσωπικὴ μας ὑπαρξίας. Γεννᾶται ἐκ τῆς βιώσεως τῆς ἀνεπαρκείας, ἡ ὅποια διέπει τὴν ζωὴν καὶ προϋποθέτει τὸ βίωμα τοῦ ἀνικανοποίητου, 'Ο ἄνθρωπος ζητεῖ κατ' ἀνάγκην ἀντιστάθμισμα διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἀνικανοποίητον. 'Ἡ δύναμις, ἡ ὅποια δημιουργεῖ τὸ ἀντιστάθμισμα τοῦτο εἶναι ἡ πίστις. Αὕτη δὲν εἶναι γνῶσις ἢ ἀντίληψις περὶ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ πηγὴ καὶ κέντρον ἐνεργείας. 'Αρκεῖ μόνον νὰ ἀνακαλύπτῃ ὁ ἄντρωπος τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον. 'Απὸ αὐτὸν ἐκτεγγάζει ἡ μαγεία, ἡ θαυματουργὸς δύναμις τῆς ψυχῆς, ἡ ὅποια ἀντλεῖ ἐκ τῶν ἴδιων τῆς βαθῶν ὅλας τὰς θαυματουργικὰς

ένεργειας. Τὰ κριτήρια τῆς ἀληθείας της δὲν ἀναζητεῖ εἰς τὴν λογικὴν οὔτε εἰς τὴν κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίαν, ἀλλ' ὅπου ἀνεζήτησε καὶ εὗρεν αὐτὰ ὁ Αὔγουστῖνος καὶ ὁ Πασχάλ, εἰς τὰς ἀποδείξεις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως. Καὶ ὅτι ἔχει ως ἀποτέλεσμα ἐπιτεύγματα τόσον μεγάλα καὶ τόσον μοναδικά, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πλάνη ἢ αύταπάτη. Πᾶσα πνευματικὴ δύναμις ἐγκλείει εἰς ἑαυτὴν ἀνώλεθρον πυρῆνα ἀληθείας, τὸν δποῖον ἀδυνατεῖ νὰ ἀντιληφθῇ ὁ «νεώτερος» ἀνθρωπος. Καὶ εἰς αὐτὸν ὅμως καθίσταται προσιτός, ἀν βοηθήσωμεν αὐτὸν νὰ κατέλθῃ εἰς τὰ βάθη τῆς ἴδιας του ψυχῆς, ἀν διλήσωμεν πρὸς αὐτὸν περὶ τούτου εἰς μίαν νέαν γλῶσσαν, καὶ ὅχι εἰς τὴν παλαιάν, ἢ δποία κατέστη ἀκατάληπτος εἰς αὐτόν. Τὸ ἔργον μας λοιπὸν εἶναι ἔργον μεταφραστικόν.

Ἡ ἀναγνώρισις ὅμως τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ως ἀληθείας ἔξαρτᾶται μᾶλλον ἐκ τῆς συνειδήσεως ἐκείνου, χάριν τοῦ ὅποιου προβαίνομεν εἰς τὴν μετάφρασιν. Μεταφράσεις βέβαια τοῦ χριστιανισμοῦ ἔχομεν συχνὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Διαφωτίσεως, εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἡθικῆς κ.λ.π. Ἐλλ' αὖται ἀποτελοῦν κακάς μεταφράσεις. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὰς ἐπιδιώκει ἡ ἡμετέρα ὅχι τὸν παραμερισμὸν τῆς μαγείας, ἀλλὰ τὴν διάσωσιν τοῦ νοήματος αὐτῆς. Συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς δικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν ὅτι εἶναι παροῦσα πανταχοῦ, ὅπου πρόκειται περὶ ὄρμῆς πρὸς πρόσκτησιν ἐσωτερικῆς δυνάμεως. Ἐν ἀπὸ τὰ ἀκατάλυτα γνωρίσματα αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ Ἔγὼ καὶ τοῦ Σύ. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ἡ ἀρχέγονος κατηγορία τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἐμφανίζεται ως σχέσις τοῦ ἔγὼ πρὸς ἑαυτό, πρὸς τὸ ἀνώτερον ἔγὼ ἡμῶν τῶν ἴδιων καὶ πρὸς ὕψιστον ἔγὼ ἐκτὸς ἡμῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σχέσεως ταύτης εἶναι μαγική τις αὔξησις τῆς ἐνδομύχου δυνάμεως. Εἰς πολὺ μεγάλον βαθμὸν συμβαίνει τοῦτο κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ ἔγὼ πρὸς ὕψιστον θεῖον ὅν, πρὸς τὸ δποῖον στρέφεται ἡ ψυχὴ ως πρὸς τὸ ἀπέραντον Σύ. Ἡ σχέσις αὕτη ἀποτελεῖ πρωταρχικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶναι δεκτικὴ λογικῆς ἔρμηνείας. Εἰς βαθύτερόν τι ἀρχέγονον στρῶμα τῆς

ψυχής λαμβάνει χώραν συγχώνευσις ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἡ δποία εἶναι ὁ πυρὴν πάσης μορφῆς ἀγάπης ψυχῆς πρὸς ψυχήν. Τὴν μεγίστην δμως δυσχέρειαν παρέχει τὸ φαινόμενον τῶν μεταμορφώσεων. Θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐρμηνεία, ἡ κατανόησις τῶν ἄλλων ἐκ μέρους μας, ἐὰν δὲν εἴχομεν τὴν ἱκανότητα νὰ μετατιθέμεθα εἰς τὴν ψυχήν των. Τοῦτο δμως σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μεταβαλλώμεθα ἡμεῖς οἱ ἔδιοι, νὰ προβαίνωμεν εἰς μεταμόρφωσιν τοῦ ἔαυτοῦ μας. Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι πρωταρχικὴ προδιάθεσις τῆς ψυχῆς. Χάρις εἰς αὐτὴν κατανοοῦμεν τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων καὶ οὕτω ὅχι μόνον πλουτίζομεν ἡμᾶς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ εἰσδύομεν εἰς βάθη τοῦ κόσμου, τὰ δποία θὰ παρέμενον χωρὶς αὐτὴν ἀπαρατήρηνα.

“Ολα αὐτὰ εἶναι γνωρίσματα τῆς μαγικῆς κοσμοθεωρίας. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῶν πάντων διὰ βουλητικῶν δυνάμεων, πρὸς τὰς δποίας συνάπτει προσωπικὴν σχέσιν ὁ ἄνθρωπος. Ἔννοεῖται ὅτι ἡ μαγικὴ κοσμοθεωρία εἶναι προύπόθεσις τῆς μαγικῆς πράξεως. Τῆς τελευταίας ταύτης ὁ σκοπὸς δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἔξωτερικῶν ἐπιδιώξεων ἢ εἰς τὴν πραγματοποίησιν πόθων ἀναφερομένων εἰς ἔξωτερικὰ ἀγαθά. Ἀντιθέτως ἐπιδιώκει μᾶλλον τὴν πραγμάτωσιν ψυχικῆς μεταβολῆς, μεταμόρφωσιν τοῦ ὑποκειμένου, δηλαδὴ ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἴδιας τοῦ ἄνθρωπου φύσεως, εἰς τὴν πρόσκτησιν δυνάμεως. Μὲ ἄλλας λέξεις ἐπιδιώκει εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ὀρμῆς πρὸς διασκέλισιν τῶν ἀνθρωπίνων δρίων καὶ πρὸς ἔξαρσιν ὑπεράνω τῶν φυσικῶν φραγμῶν. Διὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ δημιουργία πολιτισμοῦ ἄνευ τῆς ὀρμῆς ταύτης. Ὁ νεώτερος ἄνθρωπος ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς Διαφωτίσεως καὶ ἐντεθεν. Ἀντικατέστησε τὴν ἐρμηνείαν διὰ τῆς ἔξηγήσεως. Εἰς τὴν θέσιν τῆς μαγείας ἔθεσε τὸ λογικόν. Ἐκτὸτε ἡκολούθησε τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῷ ἔξ ἄλλου ὁ δρόμος πρὸς τὰ ἔσω ἐφράσσετο δλονὲν περισσότερον. Σήμερον δμως εύρισκόμεθα πρὸ μιᾶς νέας τροπῆς. Ἀπεφράχθη πάλιν δρόμος, ὁ δποῖος ἄγει εἰς τὸν ἐνδόμυχον κόσμον. Διότι ὁ βίος ἡμῶν κινδυνεύει νὰ γίνῃ πτωχάς, κενὸς καὶ ἄνευ

νοήματος, ἐφ' ὅσον προσπαθοῦμεν νὰ ἔξηγήσωμεν μόνον αὐτὸν καὶ ὅχι νὰ ἔρμηνεύσωμεν ἡμᾶς τοὺς ἴδιους.

Γεννᾶται ὅμως τὸ ἔρωτημα, ὃν ὑπολείπεται πλέον τίποτε ἀπὸ τὴν παλαιὰν μαγείαν, ἢ ὅποια ὡς ψυχικὸν φαινόμενον διέπεται ἀπὸ νόμους διαφόρους ἐκείνων, οἱ ὅποιοι λαζαρίζουν εἰς τὸν ἔξω κόσμον. Τί λοιπὸν διασώζεται ἀκόμη ἀπὸ τὰ παλαιὰ μαγικὰ ἀποθέματα τῆς ψυχῆς; Ἡ μαγικὴ πρᾶξις ἀπώλεσε πλέον τὸ δικαίωμα πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς τεχνικῆς. Ἄλλος δὲ ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων χρόνων ἔξακολουθεῖ νὰ ἐπικαλῇται τὴν βοήθειαν τῶν μυστικῶν δυνάμεων κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τοῦ βίου. Διότι συναισθάνεται ὅτι ἐντὸς τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς εἶναι πάντοτε δυνατὰ τὰ θαύματα, πρὸ πάντων ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐξήσεως τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, συνεπείᾳ τῆς ὅποιας διασώζεται ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν πάλην πρὸς τὴν τυφλὴν πορείαν τοῦ κόσμου. Ἡ θαύμασιωτάτη δύναμις εἶναι ἡ πίστις. «Πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι». Τοῦτο ὅμως λαζαρίζει μόνον ὡς πρὸς τὰ θαύματα τῆς ψυχῆς. Βεβαίως δὲ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐκλαμβάνει τὸν αἰσθητὸν κόσμον ὡς τὴν καθ' αὐτὸν πραγματικότητα, καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ἐνδομύχου κόσμου ὡς ἀντανακλάσεις τοῦ ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμου. Διὸ ἀρνεῖται εἰς αὐτὰ τὴν δύναμιν, ὅπως ἀποκαλύπτουν εἰς ἡμᾶς νέας πλευρὰς τῆς πραγματικότητος. Λησμονεῖ μόνον ὅτι ὅχι ἡ ἔξωτερικὴ ἐπιτυχία, ἀλλὰ τὸ ἔσωτερικὸν φρόνημα παρέχει ἀξίαν. Ἄλλα τοιαύτη θέσις ἔναντι τῆς πραγματικότητος συνεπιφέρει μετάστασιν τοῦ τόνου αὐτῆς. Ἡ αὔστηρά, συνεπής καὶ ὀλοσχερής ἐφαρμογὴ αὐτῆς θὰ ἐσήμαινεν ὅτι τὸ καθ' αὐτὸν καὶ τὸ οὖσιδες εἶναι δὲ ἐνδόμυχος βίος. Τοῦτο θὰ ἥτο ἀναμφιβόλως ὑπερβολή. Διότι κατ' ἀλήθειαν δὲ ἄνθρωπος εἶναι ἐντεταγμένος ἐντὸς δύο κόσμων. Ἄλλος δὲ ὅμως τὸ ὑψηλότερον καὶ τὸ ὕψιστον ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς δὲ ἐνδόμυχος κόσμος. Ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει νόημα δὲ ἔξωτερικὸς κόσμος. Τὸ τοιούτον ὅμως ἀποτελεῖ τόλμημα, τὸ ὅποιον ἀδύνατον νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βασίμων ἀποδείξεων. Ἡ μόνη δυνατὴ ἀπόδειξις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πίστιν. Αὕτη εἶναι πνευματικὴ δύναμις, ἢ ὅποια προηγεῖται τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὅποια διασώζει τὸ ὑψηλότερον, τὸ βα-

θύτερον νόημα αύτῆς. Ὁ κάτοχος αύτῆς δὲν ἐπιζητεῖ γνῶ-
οιν, ἀλλὰ πρόσκτησιν δυνάμεως, ἡ ὅποια προϋποθέτει τὸν
Θεόν, τὸν χορηγητὴν αύτῆς. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὕτη τοῦ
Θεοῦ κεῖται ἐπὶ ἐπιπέδου πολὺ διαφόρου τοῦ ἔξωτερικοῦ
κόσμου. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου ὀφείλει νὰ ἀναζητῇ ὁ
ἄνθρωπος καὶ τὰ μυστήρια, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψεν ὁ χρι-
στιανισμός. Διὸ δὲν πρέπει νὰ μετρᾷ τὰ βαθύτατα σύμβολα
τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μόνον πρὸς τὰ δεδομένα, τὰ
ὅποια ἀνήκουν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου.
Διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῶν πεπρωμένων τῆς ψυχῆς,
περὶ τοῦ κρυφοῦ αὐτῆς ἰδιονόμου κόσμου, τὸν ὅποιον ἀπε-
κάλυψεν εἰς τὴν ἄνθρωπότητα ὁ Χριστός.

Ποία ὅμως εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀποκαλύψεως, τὴν ὅποιαν
ἐκδιμιστεῖν ὁ ἴδρυτης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ποία εἶναι
ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ; Ὅπάρχει μαγεία τῆς ψυχῆς,
ἡ ὅποια προέρχεται ἀπὸ ἐσώτατα θρησκευτικὰ καὶ ἡθικὰ
βάθη. Ἀπαντῶμεν αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς θρησκείας. ὅσαι
προσοικειώθησαν μυστικὰ στοιχεῖα. Καὶ ὁ χριστιανισμὸς
ἔμφανίζει μίαν τοιαύτην μυστικὴν πλευράν. Ἡ ἔρευνά μας
ὅμως ἀναφέρεται εἰς ἑκεῖνα μόνον, τὰ ὅποια ἐπιδέχονται
εἰσέτι κατανόησιν τῇ βοηθείᾳ ἀνθρωπίνων κατηγοριῶν.
Δὲν εἶναι παρὰ ψυχολογικὸν οὕτως εἰπεῖν προανάκρου-
σμα, ἐπὶ τῇ βάσει ψυχολογίας, ἡ ὅποια ἀντλεῖται καὶ ἀπὸ
τὸν θρησκευτικὸν βίον. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς
ζωῆς καὶ τῶν πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μαρτυ-
ρεῖ ἐπικράτησιν μαγικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ μετ' ἀπολύ-
του προτιμήσεως τῆς ἐνδομύχου μαγείας. Ἐπὶ κεφαλῆς
τῆς διδασκαλίας ταύτης ἵσταται ἡ συνάντησις. Ὁ ἄνθρω-
πος συναντᾷ ἐντὸς τοῦ ἴδιου στήθους τὸν ἕνα πανάγαθον
Θεόν, τὸν ὅποιον δύναται διὰ τοῦτο νὰ προσφωνῇ διὰ
τοῦ Σύ. Συναντᾷ τὸν συνάνθρωπον ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς
σχέσεως ψυχῆς πρὸς ψυχήν. Συναντᾷ τέλος τὸν ἔαυτόν
του, καὶ δὴ τῇ βοηθείᾳ τῆς συνειδήσεως, ἡ ὅποια ἀπαιτεῖ
ἀδιάλειπτον αὐτέλεγχον. Ὅλαι αὗται αἱ μορφαὶ τῆς προ-
σωπικῆς καὶ ἐνδομύχου σχέσεως εἶναι ἐντεταγμέναι εἰς
βαθὺ συναίσθημα ἐνώσεως, πλαισιώνονται ἀπὸ τὸ ὑπερ-
δύναμον στοιχεῖον τῆς αἰωνίας ἀγάπης, ἡ ὅποια αἴρει καὶ
ἀφανίζει πᾶσαν διαρχίαν. Ὡς τρίτη κατηγορία ἔμφανίζε-

ται ἡ κατηγορία τῆς μεθέξεως, ἡ δποία ἐκφράζει ἀπό μίαν ἄλλην πλευράν τὴν πρωταρχικὴν σχέσιν τῆς ταυτότητος διὰ τῆς ἀγάπης. Ὁ ἄνθρωπος μετέχει τοῦ θείου δυνάμει τῆς χάριτος. Ἐχομεν τὸ δικαίωμα νὰ καλῶμεν ἑαυτοὺς τέκνα Θεοῦ κατὰ πνεῦμα. Εἰς τοῦτο ἐμπεριέχεται πάλιν ἡ κατηγορία τῆς μεταμορφώσεως. Καὶ διὰ τῶν συναντήσεων, ἐνώσεων καὶ μεταμορφώσεών τούτων γεννᾶται ὁ νέος, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος.

Τι συγεπάγονται δλα ταῦτα διὰ τὸν πρακτικὸν βίον; "Οπισθεν ὄλων" κεῖται τὸ βασικὸν θέμα τῆς προσκτῆσεως δυνάμεως. Ἀλλ' ὅχι δυνάμεως ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Πρόκειται περὶ δυνάμεως πρὸς ζωὴν ὑπὸ τὴν ὑψίστην καὶ εὐγενεστέραν σημασίαν τῆς λέξεως. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὴν μόνον διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τῆς τυφλῆς ἀντιστάσεως τοῦ κόσμου. Διὰ τῆς σύμμετοχῆς του εἰς τὰς πνευματικὰς ἐκείνας δυνάμεις θριαμβεύει κατὰ τῶν θλίψεων, τῶν δεινῶν καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ θανάτου. Οὕτω μεταμορφωμένος εἰς πνευματικὸν ὄν, εἰς ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, ἐπιστρέφει εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ ζῆ πλέον ἐν αὐτῷ ως ἐὰν δὲν ἔζη. Ἡ ἀποχώρησις αὗτη ἐκ τοῦ κόσμου προϋποθέτει μίαν ύστάτην, ὑψίστην κατηγορίαν, τὴν κατηγορίαν τῆς καθαρότητος. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν πηγὴν τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς. Διότι πᾶσα μαγεία εἰς τὸν χριστιανισμὸν εἶναι ἡθικὴ μαγεία.

Ἀλλ' ἐδῶ παρεμβαίνει πάλιν ὁ ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Διαφωτίσεως τελῶν ἄνθρωπος. "Ολα αὐτά, λέγει, εἶναι θεολογία πόθων καὶ αἴτημάτων. Πρόκειται περὶ αὐταπάτης, ἡ δποία ἐμβάλλει εἰς μέθην, διότι παρέχει πράγματι «δύναμιν». Ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν ἀνταποκρίνεται ἀλήθειαν. Θὰ εἶχε δίκαιον ὁ οὕτω ἐνιστάμενος «νεώτερος» ἄνθρωπος, ἂν ἀλήθεια ἐσήμαινεν μόνον ἀπεικόνισιν δεδομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐντὸς τῆς συνειδήσεως ἢ ἀν περιωρίζετο εἰς ἐννοίας ἀπηλλαγμένας λογικῶν ἀντιφάσεων. Ἡ ζωὴ ὅμως μαρτυρεῖ ὅτι ἀλήθεια εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα, ἡ βεβαιότης, ἡ ὁποία στηρίζει τὴν δλην ἡμῶν ὑπαρξιν. "Ανευ αὐτῆς δὲν θὰ εἶχε νόημα ἡ ζωὴ. Πρὸς βίωσιν ὅμως τῆς ἀληθείας ταύτης ἀναγκαῖα προϋπόθεσις εἶναι

ή «μαγική» μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου. Κάτοχος τότε τῆς ἀρχεγόνου αὐτῆς ἀληθείας καθίσταται ἰκανός, ὅπως κατανοήσῃ βαθύτερον τὸν χριστιανισμόν. Μία προπαιδεία τρόπον τινὰ πρὸς αὐτὸν εἶναι ἡ διαφώτισις τῆς θρησκείας ταύτης κατὰ τὰς ἔξῆς τρεῖς πλευράς, τὰς ὅποιας ἐμφανίζει: τὰ ἡθικὰ αἰτήματα, τὴν λάμπρυνσιν καὶ τὸν ἄγιασμὸν τοῦ βίου, τὴν ἐλπίδα ἀνωτέρου κόσμου. 'Ο χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἐκτεθημένος εἰς τὸν κίνδυνον μιᾶς μυστικῆς ἐσωτερικότητος, ἡ ὅποια παρεκτρέπεται συνήθως εἰς δεισιδαιμονικὰς παραστάσεις. Δὲν περιβάλλει τὴν ψυχὴν διὰ ρωμαντικοῦ τινὸς σκιόφωτος, ἀλλὰ θέλει νὰ διδάξῃ αὐτὴν τὴν δδὸν πρὸς τὴν ἀληθείαν καὶ τὴν ἀληθινὴν ζωὴν. Τοῦτο πράττει διὰ τοῦ ἀπερίττου καὶ ὑψηλοῦ εὐαγγελίου τῆς ἀγάπης, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ύψιστης αὐτῆς μορφῆς, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. 'Η ἀγάπη αὕτη, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνταποκρίνεται ἡ θεία ἀγάπη, σημαίνει ἔνωσιν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς. Τῆς μυστηριώδους ταύτης ἐνώσεως πεῖραν λαμβάνομεν διὰ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας. Καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο ἐμβάλλει ἀπέραντον δύναμιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐξαγιάζει πᾶσαν ἄλλην μορφὴν ἀγάπης. Δι' αὐτῆς ἀποκαλύπτεται ἡ ἀληθινὴ μαγεία τῆς ψυχῆς. Ούδεμίᾳ μεταβολὴ συντελεῖται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τάξιν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἡ ψυχὴ, πλήρης τοῦ θείου, ἔχει τώρα τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ τὰ πάντα εἰς τὸ ἀντίθετον αὐτῆς, νὰ μετατρέπῃ τὸ ἀρνητικὸν εἰς θεικόν. 'Ο ἀγιασμὸς τοῦ κόσμου συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποβαίνει ἥρεμος καὶ τόσον κραταιά, ὥστε νὰ βαστάζῃ τὰς θλίψεις τοῦ κόσμου τούτου. 'Αλλ' ἔτι μᾶλλον: διὰ τῶν ἀρνητικῶν περιεχομένων τῆς ύπαρξεως διαγινώσκει τὴν ἀληθείαν, ὅτι τὰ τραύματα τοῦ κόσμου τούτου ἀφήνουν ἀνέπαφον τὸν αἰώνιον αὐτῆς πυρῆνα. Εἰς τοῦτο ἄλλως τε συνίσταται τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, νὰ ύπομένῃ δηλαδὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν τὴν μεγίστην δυνατὴν θλῖψιν, τὴν ὅποιαν ἐπιφυλάσσει εἰς τὸν ἀνθρωπονῆ ζωὴν. Καὶ ἐφ' ὅσον ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, νὰ ἐπιδεικνύῃ δι' ἔργων ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ χάσῃ τὸ αἰώνιον, τὸ ὅποιον ἐνοικεῖ εἰς αὐτήν. 'Επὶ τούτου βασίζεται ἡ χριστιανικὴ ἔννοια τῆς μακαριότητος. 'Ο χριστιανὸς εύ-

ρίσκει εἰς τὴν ἔσωτερικότητα τὴν ὁδὸν πρὸς ἀνώτερον κόσμον. Νικᾷ τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον καὶ ἀποκτᾷ οὐρανίαν χαράν. "Ομως ἡ πίεσις τοῦ 'Ἐνθάδε δὲν αἴρεται. 'Αλλ' ὑπερνικᾷ αὐτὴν ἐκ τῶν ἔνδον διὰ τῆς μαγείας τῆς ψυχῆς. Μόνον ἡ πορεία διὰ τοῦ πόνου ὁδηγεῖ εἰς τὸν θρίαμβον. Καὶ μόνον ἡ αἰωνία ἀγάπη κατανικᾷ τὴν ἐπιγειον διάσπασιν καὶ δυσαρμονίαν.

Τὸ νόημα ὅμως τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος περιέχει καὶ κάτι ἄλλο. Τὸ περίσσευμα τῆς ἔσωτερικότητος ὁδηγεῖ εἰς τὸ σύμβολον ἐνδεὶς ὑπερκόσμου, ὅπου οὐδὲν ἄλλο ισχύει πλὴν τῆς δυγάμεως τῆς αἰωνίας ἀγάπης. Ἡ ἔσωτερικότης μαρτυρεῖ περὶ αἰωνίου νοήματος, τὸ δποῖον ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ τάξεως τοῦ κόσμου. "Ηδη τὰ αἰτήματα τῆς ἡθικῆς θὰ ἥσαν ἀνερμήνευτα καὶ ἀκατανόητα, ἀν δὲ θάνατος ἐσήμαινε τὸ τέλος. Ἡ γλῶσσα τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἀνίκανος, ὅπως ἐκφράσῃ τὸν ἀνώτερον ἐκεῖνον κόσμον. 'Αλλ' οἱ ἀπορρίπτοντες αὐτὸν ὡς στηριζόμενον ἀπλῶς ἐπὶ τῆς πίστεως, ἀποδεικνύουν διὰ τούτου ὅτι τὸ μέτρον τῆς βεβαιότητος ἀπέκτησαν μόνον διὰ τῆς ἀφῆς, διὰ τῆς ὀράσεως καὶ διὰ τῆς λογικῆς νοήσεως.

Καὶ τώρα ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα: "Ο, τι ἀνεπτύξαμεν ὑπὸ τὸν τίτλον «μαγεία τῆς ψυχῆς» εἶναι νέα γλῶσσα πρὸς ἐκφρασιν θρησκευτικῶν ἀποκαλύψεων, νέου περιεχομένου ἢ τὸ ὑπέρ χρόνον, τὸ ὑπεριστορικὸν περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ; Ἡ ἐκθεσις τοῦ τελευταίου τούτου ἥτο δ σκοπὸς τῆς πραγματείας μας. 'Απόπειρα μεταφράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παρόντος, προσπάθεια πρὸς νέαν διατύπωσιν τῶν προαισθήσεων, αἱ δποῖαι ὑπάρχουν ὅπισθεν τῆς παλαιᾶς, τῆς ἀρχεγόνου ἐκφράσεως. Προσπάθεια, τῆς δποίας σκοπὸς ἥτο ἡ προπαϊδεία εἰς τὸν χριστιανισμόν. 'Ηθελήσαμεν νὰ καταδεῖξωμεν ὅτι οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ εἴπῃ: 'Αδυνατῶ νὰ εἰσέλθω, διότι τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὴν ὑφὴν τῆς συνειδήσεώς μου.

3. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΑΡΟΝ

‘Ως εἶναι φυσικόν, τὸ πρόβλημα περὶ τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ συνδέεται ἀρρήκτως πρὸς τὴν θείαν προσωπικότητα τοῦ ιδρυτοῦ του. Ἐξ αὐτῆς ἀκτινοβολεῖ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὸ κίνητρον τῆς χριστιανικῆς εὔσεβείας καὶ ἡθικῆς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι ἡ ἐντελέχεια τῆς πολιτιστικῆς συνειδήσεως τῆς Δύσεως καὶ δρᾷ ἐν αὐτῇ ως μορφοῦσα, πλαστικὴ ἀρχή. Υφίσταται ἀσυνειδήτως ἡ δύναμις του καὶ ἡ πνοή του, ὑφίσταται μὴ συνειδητὸς χριστιανισμός, ὅπως ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Fichte. Διὰ τοῦτο ὑποχρεούται ἔκαστος νὰ λάβῃ θέσιν ἀπέναντι Ἐκείνου, ἐκ τοῦ ὅποιου ἀπορρέει τὸ πνεῦμα τοῦτο. Ἡ θέσις αὐτὴ ἦτο ἀρνητικὴ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος. Κατὰ τὸν εἰκοστὸν τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ ως πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἡ σχέσις αὗτη δὲν εἶναι βέβαια σχέσις πίστεως πάντοτε, πάντως ὅμως σχέσις σεβασμοῦ, ἀναγνωρίσεως, ἐνδιαφέροντος, προσδοκίας. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡδη ἡ εὐλαβικὴ σοβαρότης, μετὰ τῆς ὅποιας ἀναλαμβάνει ἐκ νέου ἡ ἐπιστήμη τὴν ἔρευναν, ἡ ἱστορικὴ θεολογία, ἡ καθόλου ἱστορία, ἡ ψυχολογία. Ἄλλὰ καὶ ἡ σημασία, τὴν ὅποιαν κατέλαβε πάλιν ἡ μορφή του εἰς τὴν σύγχρονον τέχνην, ως καὶ ἡ συσχέτισί του πρὸς τὰς κοινωνικὰς κινήσεις τοῦ αἰῶνός μας. Εἰς ταῦτα συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως, πλὴν ψυχολογικῶν καὶ ἱστορικῶν λόγων, ἡ τεραστία κριτική, ἱστορικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἔρευνα τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη ἔρευνα χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Εἰς τὴν διακρίβωσιν τῆς οὐσίας τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, συνήργησαν ἀμφότεραι αἱ μεγάλαι θεολογικαὶ ροπαὶ, ἡ φιλελευθέρα καὶ ἡ συντηρητική. Ἄλλ’ ἡ ἔρμηνεία τοῦ ἔργου καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ιδρυτοῦ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἡκολούθησε ποικίλας ὄδούς, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνικῶν ροπῶν τῶν νεωτάτων χρόνων. Ἔζήτησε δηλαδὴ ἡ ἔρευνα νὰ συσχετίσῃ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος. Ἡθέλησε νὰ ἀπαντήσῃ ὅχι μόνον εἰς τὸ ἔρώτημα: τί ἦτο

δ 'Ιησοῦς, ἀλλὰ καὶ νὰ διακριβώσῃ τὴν σημασίαν του διὰ τὸ παρόν. Οὕτω παρωλίσθησεν εἰς διαφόρους ἀποπείρας πρὸς «συγχρονισμόν», πρὸς «νεωτεροποίησιν» τῆς μορφῆς του. Αἱ ἐν πολλοῖς αὐθαίρετοι αὗται ἐρμηνεῖαι εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰ διάφορα ρεύματα, τὰ δποῖα, ἀλλοτε βραχύβια καὶ ἀλλοτε διαρκέστερα, ἐνεφάνισαν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλοτε ως δῆμηγδν πρὸς τὴν ἡθικήν, ἀλλοτε ως ἡρωα, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν ἰδρυτῶν ἢ εὑρετῶν ἡρώων, ἀλλοτε ως μύθοι, ως ἴδεαν, ἢ δποῖα στερεῖται ως τοιαύτη ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἀλλοτε ως κήρυκα καθαρῶς ἀρίας θρησκευτικότητος, ἀλλοτε ως συγχρονισμένον προφήτην καὶ μεταρρυθμιστήν, μὲ τὴν βοήθειαν τολμηροῦ περιορισμοῦ τοῦ εὐαγγελίου του εἰς ἐλαχίστας τινὰς ἴδεας, ἀλλοτε ως ἐνσάρκωσιν ἀσκητικοῦ καὶ αὐτὸ τοῦ βουδιστικοῦ ἴδεώδους, ἔχθρον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἀλλοτε ως φίλον καὶ συντελεστὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ως μέγαν κοινωνικὸν ἀναμορφωτὴν ἢ ως ὀνειροπόλον καὶ ἀρχηγέτην «ὅλων ἐκείνων, οἱ δποῖοι ζητοῦν τὴν ἀνάπτασιν τῆς ψυχῆς των μέσα εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ ἴδαινικοῦ». Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται, δσον ἀβάσιμοι ἢ δσον μονομερεῖς καὶ ἀνεῖναι, μαρτυροῦν δμως τὸ ἐνδιαφέρον περὶ τὸν Χριστὸν καὶ ἀποτελοῦν δμολογίας τῆς σημασίας του. Ἀκριβῶς ὅπως αἱ ποικίλαι ἐρμηνεῖαι, τὰς δποῖας μνημονεύει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μαρτυροῦν τὴν ζωντανὴν θρησκευτικότητα τῶν χρόνων, πρὸς τοὺς δποῖους συμπίπτουν.

Θρησκευτικότητα καὶ ἀνανεωθὲν ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν ἀρχηγέτην τοῦ χριστιανικοῦ βίου μαρτυρεῖ καὶ ἡ σύγχρονος τέχνη. Ἡ μορφή του ἀνακύπτει πάλιν ὑπὸ παντείους χρωματισμούς πρὸ τῶν πνευματικῶν δμμάτων τῶν καλλιτεχνῶν. Ὁ 'Ιησοῦς ἐπανεμφανίζεται εἰς τὰ χρώματα καὶ τὸ μάρμαρον, εἰς τὴν ποίησιν, τὸ δρᾶμα, τὴν μουσικήν. Διότι καὶ ἡ τέχνη ἐκουράσθη, ως εἴδομεν ἀλλαχοῦ, ἀπὸ τὴν στυγνότητα τῆς φυσιοκρατίας καὶ ποθεῖ κοσμοθεωρίαν, ἡ δποῖα προστατεύει τὴν τρυφερότητα τοῦ συναισθήματος καὶ ἵκανοποιεῖ τὰς βαθυτέρας νοσταλγίας τῆς καλλιτεχνικῆς ψυχῆς. Τοῦτο ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ ἡ φυσιοκρατικὴ κοσμοθεωρία, ἀλλ' οὕτε ἡ τυφλὴ βούλησις τοῦ Schopenhauer ἢ τὸ 'Ασυνείδητον τοῦ Ed. von Hartmann. Οἱ σύγχρονοι

ζωγράφοι ἀπαλλάσσονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττον ἀπὸ τὸν «ἱστορικὸν» Ἰησοῦν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὸν Χριστὸν τῆς πίστεως. Ἐξαίρουν τὴν θεῖκὴν προσωπικότατα, τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν, τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖον, τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους, τὴν λυτρωτικὴν δύναμιν, ὅποια ἀπορρέει ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου. Τὸ αὐτὸν ἰσχύει καὶ διὰ πολλὰ γλυπτικὰ ἔργα τῶν χρόνων μας, τὰ ὅποια ἔχουν ὡς ὑπόθεσιν τὴν φυσιογνωμίαν του ἢ σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον του. Εἰς τὴν μουσικὴν τὸ σῆμα πρὸς τροπὴν ἔδωκεν ἡδη δλίγον πρὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος ὁ Βάγνερ διὰ τοῦ «Πάρσιφαλ». ὁ ὅποιος εἶναι ἡ ἀπαθανάτισις τοῦ βιώματος τῆς πρώτης κοινωνίας τοῦ μουσικοῦ καὶ ἡ μουσικὴ τρόπον τινὰ μετάφρασις τῶν λόγων του : «"Ὑψιστὸν ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἡ βεβαιότης ὅτι κάποτε ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ἐνας λυτρωτής». Ἀφ' ὃτου ὅμησε τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὸν Λυτρωτὴν διὰ τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου μουσικοῦ του δράματος ἐπανεύρεν ὁ Χριστὸς τὴν θέσιν του εἰς τὴν μουσικὴν δημιουργίαν.

Ἡ στροφὴ τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ἥτο ἐν τούτοις φυσικὸν νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τὴν προσοχὴν τῶν καλλιτεχνῶν κατὰ προτίμησίν εἰς τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα τῆς θείας μορφῆς, τὰ ὅποια σχετίζονται πρὸς τὴν ἀνακούφισιν καὶ τὴν θυσίαν. Τὴν συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα παρατηροῦμεν εἰς δλα τὰ εἶδη τῆς τέχνης, εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν, τὴν ποίησιν, τὸ δράμα καὶ τὴν λογοτεχνίαν καθόλου. Περιοριζόμεθα εἰς τὴν παράθεσιν δλίγων παραδειγμάτων ἀπὸ τὸ ἀπέραντον ύλικόν. Εἰς τὸ ἔργον του «Ἐμμανουὴλ Κλιντ» ἐμφανίζει ὁ Haupmann τὸν Χριστὸν στρεφόμενον ἐναντίον τῶν πλουσίων καὶ τῶν λοχυρῶν. Ἀλλ' ἡδη πολὺ ἐνωρίτερον ἀφιερώνει εἰς τὴν κοινωνικὴν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ ὕδιον δράμα, τὴν «Ἀνδληψιν τῆς Ἀννούλας», δπου περιγράφει μὲ ἀπαραμίλλητον τρυφερότητα τὸν πόθον τῆς πτωχῆς νεάνιδος πρὸς τὸν φίλον τῶν πτωχῶν καὶ ἀποκλήρων. Κατὰ συγγενῆ τρόπον βλέπει τὸν Χριστὸν καὶ ὁ Ketzer εἰς τὸ ἔργον του «Τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ». Ἡ Ἐλένη von Mombert κηρύσσει εἰς τὸ βιβλίον της «Ο φίλος» ὅτι ὅχι ἡ πίστις, ἀλλὰ τὰ ἔργα εἶναι τὸ κεφάλαιον τῆς δι-

δασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. 'Ο Rosegger περιγράφει εἰς τὸ λογοτεχνικόν του δημιούργημα «'Η βασιλεία ἡ ἐμή» τὴν πραγματοποίησιν τοῦ κοινωνικοῦ αἰτήματος τοῦ Σωτῆρος διὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Τέλος ὁ Rassmussen κηρύσσει ἐν τῷ δόνδματι τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀπεριορίστου ἀγάπης πρὸς ὅλα τὰ πλάσματα.

Ἐπισκόπησις ὅλης αὐτῆς τῆς μεγαλειώδους λογοτεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς γενικώτερον δημιουργίας δεικνύει καθαρὰ εἰς πόσον εὔρὺν κύκλον κατέστη ὁ Χριστὸς προβληματικός παρόντος. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν δποίαν φιλοτεχνεῖ, δὲν εἶναι ἀναμφιβόλως πάντοτε σύμφωνος πρὸς τὴν κατὰ παράδοσιν εἰκόνα τῆς ἐκκλησίας. Ἐνίστε μάλιστα εἶναι ὅλως ἀντίθετος. Ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρνηθῶμεν ἔνεκα τούτου εἰς τοὺς καλλιτέχνας βαθὺν σεβασμὸν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ γνησίως θρησκευτικὰ βιώματα. Συχνὰ ἐκπηγάζουν τὰ δημιουργήματα ἀπὸ τὰ βάθη ζωτανῆς πίστεως, ὅπως τὰ ἔργα τῶν μεγάλων δημιουργῶν τοῦ παρελθόντος, διὰ τοὺς δποίους ἡ τέχνη ᾧτο θεία λατρεία καὶ αἱ δημιουργίαι των προσευχαί. Ἡ θρησκευτικότης αὕτη στηρίζει τὴν ἑλπίδα εἰς τὸ δυνατὸν νέων «ἀσημένιων ματιῶν» καὶ διὰ τὴν τέχνην. Διότι, ὅπως συχνὰ καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους ἔτσισεν ὁ Goethe, «οἱ ἄνθρωποι παραμένουν δημιουργικοὶ εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν τέχνην μόνον ἐφ' ὅσον ζῇ μέσα των ἡ πίστις, μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι θρησκευτικοί».

Ο 'Ιησοῦς, ἔλεγεν ὁ Renan, εἶναι ὁ πατὴρ ὅλων ἐκενῶν, οἱ δποῖοι ζητοῦν τὴν ἀνάπτασιν τῆς ψυχῆς των μέσα εἰς τὰ ὄντειρα τοῦ Ιδανικοῦ. Οἱ λόγοι οὗτοι ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν, ὅταν διεξέρχεται κανεὶς τὴν ποίησιν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὅταν βυθίζεται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐρμηνειῶν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ὅταν παρατηρῇ τὴν συσχέτισιν του πρὸς τὰς ποικίλας κινήσεις, ὅσαι ἐπιδιώκουν τὴν ἐμπέδωσιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. 'Ως τοιούτος παρέχει ὁ 'Ιησοῦς τὴν δύναμιν πρὸς βάσταξιν τοῦ πόνου καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἔκεινην, ἡ δποία συναισθάνεται τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῆς προσπαθείας καὶ τῆς Ιδανικῆς ἀπαιτήσεως. 'Εξ

αύτοῦ ἀπορρέει ἡ δύναμις ἔκεινη, ἡ ὅποια συνενώνει εἰς
ἔν τὴν δημιουργικὴν ἔκεινην ταπεινοφροσύνην καὶ τὸ σθέ-
νος, τὸ ὅποιον νικᾷ τὸν κόσμον, ως ψάλλει εἰς τοὺς ἄκο-
λούθους στίχους ὁ Schiller :

Θρησκεία τοῦ Σταυροῦ

Ἐσὺ μόνον δένεις
Σ' ἀδομονικὸ στεφάνι
Τῆς ταπείνωσης καὶ τῆς δύναμης
Τὸν διπλὸ φοίνικα.

* * *

“Οσα εἴπομεν περὶ τῆς θέσεως τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν σύγχρονον τέχνην ἀναφέρονται εἰς κύκλους ξένους πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἔκδηλος ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς ἐντονώτερον ἢ κατὰ τὰς προιηγηθείσας δεκαετηρίδας εἰς τὸν Χριστόν. Θὰ ἔξαρωμεν πρὸς πίστωσιν τούτου μερικὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια δεικνύουν καὶ ἐνταῦθα τὴν τροπήν. Δύο κυρίως ρεύματα εἶναι ἄξια σημειώσεως, τὸ ἐν μυστικὸν καὶ τὸ ἄλλο ἀντιμυστικόν. Εἰς τὸ πρῶτον ἀνήκει τὸ λεγόμενον κίνημα τῆς Ὀξφόρδης. Ἐπιδιώκει τὴν προσαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Χριστόν. Ἡ μέθεξις εἰς τὸ πνεῦμα του εἶναι τὸ οὐσιώδες. Τὸν Χριστόν λοιπὸν καὶ τὸ πνεῦμα του ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναζωογονήσῃ εἰς τὰς ψυχάς, μακράν τῶν διαφορῶν, αἱ ὅποιαι χωρίζουν τὰς ἐκκλησίας, μακράν τοῦ δόγματος καὶ τῶν τύπων. Μυστικίζοντα χαρακτῆρα φέρει καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Müller κίνησις, ἡ ὅποια ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. “Ἐν ἐκ τῶν κυρίων μέσων πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἀμεσος ἐπαφὴ πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἀναφαίνεται κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους μυστικιστικὸν κῦμα, κατόπιν τοῦ περιορισμοῦ τῆς νοησιαρχίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὸ κῦμα τοῦτο ἔξορμᾶ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, διόπου ἀνεφάνη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ισχυρᾶς φυσιογνωμίας τοῦ Newman, καὶ κατακλύζει ἔκειθεν τὸν γαλλικὸν καθολικι-

σμόν. Κέντρον καὶ τῆς μυστικῆς αὐτῆς εὔσεβείας εἶναι ὁ Χριστός. Εἰς τὸ ἀντιμυστικὸν ρεῦμα τούναντίον συγκαταλέγεται ἡ λεγομένη Διαλεκτικὴ θεολογία, ἡ ὅποια ἀνεπτύχθη κυρίως ἐπὶ τοῦ καλβινιστικοῦ ἐδάφους τῆς Ἐλβετίας. Διότι ὁ Δυΐσμος, πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὄποιου περὶ σχέσεως Θεοῦ καὶ κόσμου συγγενεύει, ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Kierkegaard, ἀπὸ τὸν ὄποιον ἔμπνέεται, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καλβινισμοῦ, ἀποκλείουν τὸν μυστικισμόν. 'Ο τελευταῖος οὗτος δέχεται παρὰ τὴν ὑπερβατικότητα καὶ τὸ ἔμμονον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐντὸς τοῦ κόσμου παρουσίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεώς του. Ἀντιθέτως ἡ διαλεκτικὴ θεολογία ἀποκρούει κατηγορηματικῶς τὸ τελευταῖον τοῦτο. 'Ο Θεὸς καὶ ὁ κόσμος ἀποτελοῦν πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλήλους. 'Ο Θεὸς εἶναι μόνον ὑπερβατικός, εἶναι τὸ "Ολως Ἀλλότριον. Τελεῖ λοιπὸν μακρὰν καὶ ἔξω τοῦ κόσμου. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ μακρὰν τόσον τοῦ ἴστορικοῦ βίου ὅσον καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο οὕτε τοῦ πολιτισμοῦ πλαστικὴ ἀρχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οὕτε δύναται ὁ ἀνθρωπὸς νὰ λαμβάνῃ ἄμεσον πεῖραν αὐτοῦ διὰ τοῦ μυστικοῦ βιώματος. 'Ως μόνος δυνατὸς τρόπος προσεγγίσεως εἰς τὸν Θεόν παραμένει ἡ σχέσις πρὸς τὸν Χριστόν. Οὗτος εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἴστορίαν. Οὕτω ἡ θεολογία αὕτη ἔχει κοινόν πρὸς τὰς μνημονευθείσας ἀνωτέρω κινήσεις τὴν ἔξαρσιν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, τὸν δποῖον ὑψώνει εἰς μοναδικὸν κέντρον τῆς εὔσεβείας καὶ τῆς λυτρώσεως.

* * *

'Η γενικὴ στροφὴ πρὸς τὰ ἔσω, ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ψυχὴν, ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἴστορίαν εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον καὶ τὴν στροφὴν πρὸς τὴν θρησκείαν, τὴν βαθυτέραν ἔρμηνείαν της, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς σημασίας της, καὶ ἵδια τὴν μεταβολὴν τῆς στάσεως ἔναντι τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας. Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ὁ δεύτερος πόλεμος καὶ τὰ ἔξ αὐτοῦ βιώματα ἐνίσχυσαν ἔτι μᾶλλον τὸν πόθον πρὸς λυτρωμὸν καὶ τὴν ἀνάγκην πρὸς ψυχικὴν ἀσφάλισιν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς χριστιανικῆς περὶ κόσμου

καὶ βίου θεωρίας. Κατὰ τὸ περισυνὸν συνέδριον τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων παρὰ τὸ Μόναχον ἡ συμφωνία τοῦ πνεύματος ἐπλαισιώθη ὑπὸ τῆς συμφωνίας καρδίας καὶ λογικοῦ, τῆς ὁποίας ώς συμβολικὴ ἔκφρασις ἔχρησίμευσαν αἱ θρησκευτικαὶ συναυλίαι.

Οὕτω συνέβη καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲ τι καὶ εἰς τὸν ἀποπλανηθέντα ἐκεῖνον νέον, περὶ τοῦ δποίου διηλεῖ διητής Geibel. ‘Υπείκων εἰς σκοτεινὴν δρμὴν πρὸς περιπλάνησιν ἔγκατέλιπε τὴν ἥλιόλουστον πατρίδα του, τὰ θερμὰ κλίματα τοῦ Νότου, διὰ νὰ ζητήσῃ νέαν καὶ καλυτέραν εἰς τὰς μακρυνὰς χώρας τοῦ Βορρᾶ. Κατόπιν μακρᾶς περιπλαγήσεως περιφέρεται ἄστεγος καὶ ἀνέστιος ἀνὰ τὰς σκοτεινὰς καὶ ψυχρὰς ἀτραποὺς τῶν ξένων χωρῶν. Ἡ νοσταλγία, δι πόθος τῆς ἐπιστροφῆς, φλέγει τὴν ψυχὴν του. Ἄλλα μάτην ἀναζητεῖ τὸν δρόμον, δι δποίος διηγεῖ διποσω εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν ἥλιον.

Αὕτη ἡ καταχνιά, ποὺ τὸν ἥλιο μοῦ σβύνει,
Μοῦ σφίγγει πνιγηρὰ τὴν ψυχή,
Καὶ ξέμαθα ὅλα τὰ παληά,
Τὰ χαρωπὰ τραγούδια.

‘Ἄλλ’ ὅπου ἔξαφανίζεται δι ἥλιος ἀπλώνεται τὸ ψυχος. ‘Ο νεαρὸς ἀθιγγανος ριγεῖ καὶ αἰσθάνεται δύσνηρά τὴν ἔρημιαν του μέσα εἰς τὰς χειμερίους στέππας τοῦ Βορρᾶ. ‘Ακριβῶς ὅπως δι Nietzsche. «Μιὰ χειμωνιάτικη ἡμέρα μᾶς πλακώνει καὶ ζοῦμε ἔρημικά καὶ πενιχρά ἐπάνω στῆς ψηλὲς κορυφές. Σύντομη εἶναι ιάθε χαρά καὶ ξέθωρος ιάθε λιόφωτο, ποὺ γλυστρᾷ κάτω σὲ μᾶς ἀπὸ τὰ Λευκὰ ὅρη... ‘Η βραδυνὴ καταχνιά ξαπλώνει πειά τὸ πέπλο τῆς καὶ τρίζει τοῦ διαβάτου τὸ βῆμα. “Οσο φθάνει τὸ μάτι του δὲν βλέπει παρὰ τὸ στυγνὸ πρόσωπο τῆς φύσεως». ‘Απὸ τὸ νοσταλγικὸ τραγούδι τοῦ νεαροῦ ἀθιγγάνου συνηχεῖ ώς συνοδεύων βαθὺς τόνος ἡ ἀσίγητος νοσταλγία του:

Πάντα μὲς στὴς μελωδίες
“Ἐνας τόνος κρυφοχώνεται :
Στὴ πατρίδα νὰ γυρίσω θέλω,
Στὴ φωτόλουστη τὴ χώρα.

‘Η νοσταλγία αύτή, ἀκατάλυτος καὶ ἀνώλεθρος, ώδή-
γησε πάλιν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θρησκείαν, δῆπος πάν-
τοτε. Διὰ τοῦτο θὰ ἥδυνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς συνέχεια
τοῦ ποιήματος τοῦ Geibel ὁ ἀκόλουθος ωραῖος θρύλος
τῆς «Χαμένης ἐκκλησιᾶς». Μία μικρὰ ἐκκλησία ἀναπαύε-
ται κρυμμένη βαθειὰ μέσα εἰς σκοτεινὸν δάσος. Τὴν περι-
βάλλουν τὰ πυκνὰ δένδρα καὶ ἡ ἀπόκοσμος ἡσυχία τῆς
ἐρημιᾶς. Καμμιὰ ἀτραπὸς δὲν ὁδηγεῖ εἰς αὐτήν. Γύρω δὲν
ἔκτείνονται παρὰ σιωπηλοὶ ἀγριότοποι καὶ ἡ πνοὴ τῆς
αἰωνιότητος. “Ομως οἱ ἐκλεκτοὶ ἀκούουν τὸν ὑπόκωφον
ῆχον τῶν κωδώνων της. Καὶ μέσα εἰς τὸ στήθος των
ξυπνᾷ ἡ νοσταλγία καὶ αὔξανει διαρκῶς. “Εως δὲν ἀνί-
στανται ἀνθλησμονημένοι θεοὶ μὲ εύλογοῦντα χέρια. Μὲ
αὐτὸὺς ὁδηγούς ἀναζητοῦν οἱ ἐκλεκτοὶ τὴν «χαμένη ἐκκλη-
σιά».

Τὴν ζητοῦν ψάλλοντες. Καὶ μαζὶ μὲ τοὺς τόνους
τῆς ψαλμωδίας τῶν συνηχοῦν οἱ ἕχοι τῶν κωδώνων τῆς
κρυμμένης ἐκκλησίας διὰ νὰ καθοδηγήσουν τὰ βήματα
τῶν ζητητῶν καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀναγγείλουν τὴν ἐπανεύρε-
σιν τῆς πατρίδος, τὴν πλήρωσιν τῆς μεγάλης νοσταλγίας.